

RACIONALITÁS, SZOCIOLÓGIAELMÉLET, SZOCIOLÓGIAI KUTATÁS

A racionális döntések elméletére (a továbbiakban: RDE) támaszkodó szociológia és társadalomkutatás az elmúlt két évtized terméke. Elmélettörténeti szempontból az irányzat mindenekelőtt a klasszikus weberi hagyomány újraértelmezéseként, valamint a társadalmi csere elméletének kidolgozásaként fogható fel. Az RDE fogadtatása a szociológiában a teljes elutasítástól a dogmatikus alkalmazásig terjed. Mindenesetre az irányzat nagykorúságát egyértelműen jelzik a nyolcvanas és kilencvenes években megjelent válogatások és monográfiák,¹ a irányzatot reprezentáló *Rationality and Society* című folyóirat, az elmélet szellemében fogant elméleti és empirikus kutatási programok, rangos nemzetközi konferenciák, valamint az, hogy a vezető amerikai és európai szociológiai tanszékeken az irányzat – valamilyen mértékben – beépült a graduális és Ph. D. képzésbe.

Magyarországon a nyolcvanas évek közepén – elsősorban Csontos László kutatási és oktatási tevékenységének köszönhetően – vált ismertté a szélesebb társadalomtudományi közönség számára az irányzat. A korábbi szórványos híradások² után 1998-ban jelent meg Csontos szöveggyűjteménye *A racionális döntések elmélete* címmel (Osiris-Láthatatlan Kollégium), mely nagyban hozzájárult az RDE hazai recepciójához, az egyetemi szintű szociológiai és politikatudományi oktatási programokba történő beillesztéséhez.

A *Szociológiai Szemle* szerkesztősége éppen ennek a folyamatnak egyik fázisáról tudósít sajátos formában.³ Négy doktorandusz és egy egyetemi hallgató beszámolóját közli, melyben az irányzatról szerzett tapasztalataikat, az RDE-ről kialakult véleményüket fogalmazzák meg. Schleicher Nóra aprólékos és informatív recenziójában mutatja be az irányzat egyik alapművének számít Coleman–Fararo vitakötetét, melyben az irányzat mellett és ellen felhozott metaelméleti érvek széles körét ismerhetjük meg. Vicsek Lilla – részben Groningenben szerzett személyes tapasztalataira támaszkodva – vázolja fel Siegwart Lindenberget, az irányzat egyik legismertebb

¹ A válogatások közül érdemes kiemelni a Peter Abell által szerkesztett *Rational Choice Theory* című kötetet (Aldeshot–Brookfield, An Elgar Reference Collection 1991), amely mindmáig a legteljesebb áttekintést adja a racionális döntések elméletének klasszikus és kortárs szociológiai alkalmazásairól. (A kötetről recenzió olvasható Szántó Zoltán tollából a *Szociológiai Szemle*, 1993/3–4. hasábjain.) A monográfiák közül pedig James Coleman *The Foundation of Social Theory* című műve (Cambridge Mass., Harvard University Press 1990) emelkedik ki. (A kötet ismertetéséhez és tudásszociológiai értékeléséhez lásd a *BUKSZ* 1993-as nyári számában Hadas Miklós írását.)

² Lásd például a *Replika* 1991/4. számában megjelent tematikus válogatást.

³ Az ötlet Tardos Róberttől származik, az írások gondozásában Szántó Zoltán vett részt.

európai képviselőjének álláspontját, majd áttekinti az RDE lehetséges kritikáinak irányait. Cserne Péter az ökonómiai imperializmus szemszögéből, elsősorban Gary Becker Nobel-díjas amerikai közgazdász munkásságán keresztül tárgyalja a racionalitás problémáját a társadalomtudományban. Czobor Zsuzsa írása a középszintű elméletek és az RDE problematikáját helyezi recenziójába: a Hedström–Swedberg által szerkesztett konferenciakötet bemutatása során jó érzékkel gyűjti össze a mechanizmusalapú társadalomelmélet termékenysége melletti érveket. Végül Janky Béla elemző írása az RDE és a kvantitatív társadalomkutatás néhány problémáját mutatja be széles szakirodalmi bázisra támaszkodva. Az utolsó írás egyben azt is érzékelteti, hogy napjainkban az RDE körüli metodológiai vita a szociológiában már nem a metaelméleti érvek, hanem az empirikus alkalmazások szintjén zajlik.